

ЄЛІСЕЄВА

Оксана Костянтинівна

УДК [620.92:338.45] (447)

САРИЧЕВ

Володимир Іванович
vsarychev.dnu@gmail.com

**ПОБУДОВА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО
РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ
ЖИТТЯ**

**THE DEVELOPMENT OF THE STATE
REGULATION OF HUMAN DEVELOPMENT
AS THE BASIS OF THE NATIONAL
STRATEGY FOR IMPROVING QUALITY OF
LIFE**



д.е.н., професор, завідувач
кафедри, Дніпровський
національний університет
імені Олеся Гончара

д.е.н., доцент, професор
кафедри, Дніпровський
національний університет
імені Олеся Гончара

У статті проаналізована концептуальна схема побудови механізму державного регулювання людського розвитку в Україні, як шляху подолання існуючих гальмівних тенденцій, що склалися. Визначені його провідні складники, встановлено їх взаємозв'язок та сутність, що створює підстави запропонувати рекомендації щодо практичного застосування інструментів у діяльності влади всіх рівнів.

В статье проанализирована концептуальная схема построения механизма государственного регулирования человеческого развития в Украине, как пути преодоления существующих тормозных тенденций, которые сложились. Определены его ведущие составляющие, установлено их взаимосвязь и сущность, что дает возможность предложить рекомендации по практическому применению инструментов в деятельности власти всех уровней.

In the article was analyzed the conceptual scheme of the mechanism of state regulation of human development of Ukraine, as a way of overcoming the existing brake trends. Identified its major components, set their relationship, created a foundation to offer recommendations for the practical application of tools for government.

Ключові слова: людський розвиток, державне регулювання, механізм та забезпечення регулювання, методичний інструментарій, соціально-економічна політика, якість життя, регіональний розвиток

Ключевые слова: развитие общества, государственное регулирование, механизм и обеспечения регулирования, методический инструментарий, социально-экономическая политика, качество жизни, региональное развитие

Keywords: human development, government regulation, quality of life, regional development

ВСТУП

Концепція людського розвитку протягом історії свого існування переконливо довела власну спроможність щодо теоретико-методологічного обґрунтування стратегічного курсу трансформації як світового економічного порядку, так і національних програм у напрямку підвищення якості життя [1]. За даними доповіді Програми розвитку ООН (ПРООН) про стан людського розвитку за 2016 р. «Людський розвиток для всіх і кожного» ці процеси мають стійку позитивну динаміку. Середньорічний приріст показника за індексом людського розвитку (ІЛР) в групі країн з його високим рівнем за 1990-2015 рр. склав 1,06 %, в країнах, що розвиваються – 1,05 %, зокрема в країнах регіону Європи та Центральної Азії (за класифікацією ПРООН) – 0,59 %, де Україна представлена у всіх цих групах [2].

Поряд з таким станом ІЛР у світі, в нашій державі відбуваються протилежні процеси гальмування люд-

ського розвитку: середньорічний приріст за 1990-2015 рр. склав всього 0,21 %, що менше навіть загальносвітового (0,74 %) у 3,5 рази. При цьому, нас суттєво перемагають й країни, які мали аналогічні наслідки після руйнування економіки радянського зразку, близькі стартові умови для впровадження ринкових механізмів та схожий соціально-економічний потенціал. Так, Естонія і Литва (відповідно 30 та 37 місця у рейтингу за ІЛР в світі) досягли його середньорічного приросту в цей період у 0,69 та 0,60 %, РФ і Казахстан (49 та 56 місця) – відповідно 0,37 і 0,56 %.

Така статистика дає вагомі підстави для висновку про низьку продуктивність існуючих підходів влади у розв'язанні складних сучасних проблем соціально-економічного курсу. Такої позиції дотримуються й відомі вітчизняні дослідники-економісти О. Грішнова, О. Брінцева [3], Е. Лібанова, О. Гладун, Л. Лісогор [4], В. Геєць, Т. Клебанова, О. Черняк [5], О. Макарова, Л. Черненко [6] та ін.

МЕТА РОБОТИ полягає у обґрунтуванні побудови механізму державного регулювання людського розвитку як основи національної стратегії підвищення якості життя.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. При проведенні дослідження використано методи побудови ментальної карти, теорії індикаторів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Запропонований нами механізм державного регулювання людського розвитку передбачає застосування складників методологічного рівня (загальнонаукових підходів, принципів та функцій регулювання), теоретичного рівня (інституціоналізації організації, здійснення аналізу діяльності, удосконалення індикаторів оцінювання, обґрунтування програм і стратегій), визначення цілей, методичного інструментарію інноваційних механізмів регулювання (рис. 1).

Серед загальнонаукових підходів у нашому дослідженні найбільш вагомими є системний, комплекс-

ний та ресурсний, адже, у цілісній системі людського розвитку здоров'я, освіта та добробут мають цінність тільки у взаємодії, складаючи у сукупності процес формування засад довгого, творчого й щасливого життя людини.

Систематизація та класифікація властивостей соціально-економічних систем дозволяють виділити їх чотири основні групи, що враховують особливості державного регулювання людського розвитку як процесу керованого впливу на формування й реалізацію соціальної та економічної політики держави. Це такі, що характеризують: по-перше, сутність і складність системи; по-друге, зв'язок системи із зовнішнім середовищем; по-третє, методологію цілепокладання системи та, по-четверте, параметри її функціонування і розвитку, що й покладено в основу запропонованого механізму. Відмінною рисою властивостей, які характеризують сутність і складність системи є визнання первинності цілого (об'єкта). У нашому випадку це – людський розвиток, в системі якого, як цілого, об'єднуються провідні компоненти: система охорони здоров'я, освіта та забезпечення належної якості й рівня життя населення.

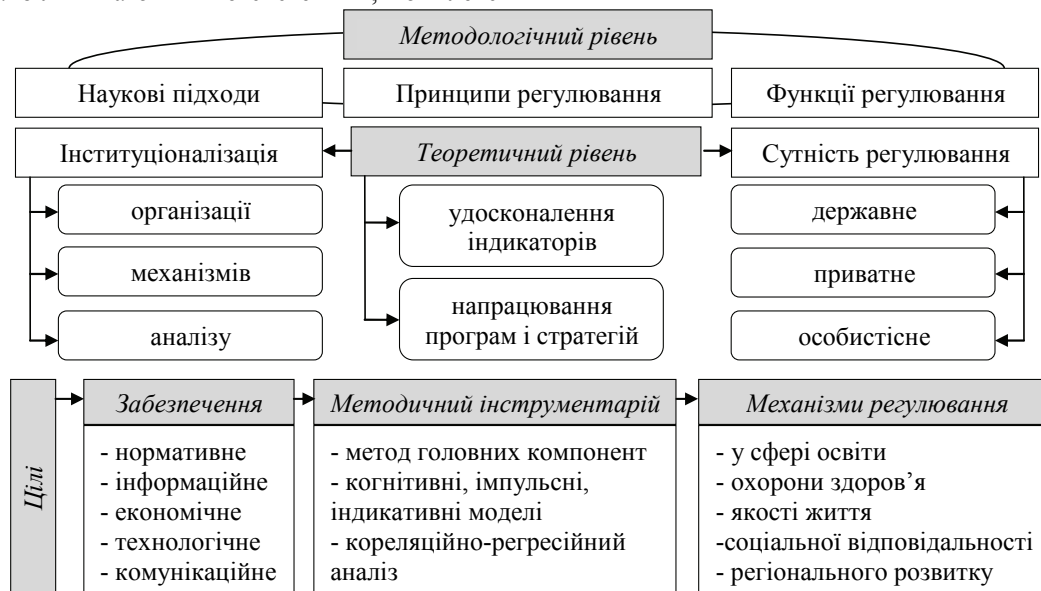


Рис. 1. Концептуальна схема побудови механізму державного регулювання людського розвитку в Україні

При цьому потрібно враховувати неадитивність системи як її принципову відмінність від простої суми властивостей компонентів, з яких вона складається. Кожен компонент може розглядатися тільки у зв'язку з іншими на тлі визначених особливостей функціонування – наприклад, соціальної, гендерної та майнової нерівності, суспільного відторгнення тощо.

До уваги потрібно брати й певну жорсткість людського розвитку як системи, що характеризується параметрами ступеня зміни показників системи. На практиці це проявляється у періодичній зміні пріоритетів ПРООН, що можливо відстежити за темами щорічних доповідей, у трансформації складових ІЛР, врахуванні інтересів глобального суспільства щодо створення сприятливих умов життя. У ході дослідження враховувалися також горизонтальна відокремленість та вертикальна цілісність механізму

регулювання людського розвитку як системи, де було проаналізовано число зв'язків між підсистемами одного рівня, їх залежність та інтегрованість по горизонталі. Такий підхід, наприклад, при визначенні системи показників для порівняння якості життя населення регіонів, дозволяє здійснити відбір вагомих індикаторів, що суттєво підвищують об'єктивність аналізу та обґрунтованість інтерпретації отриманих даних [4]. Вертикальна цілісність складається: з кількості рівнів ієрархії, зміни в яких впливають на всю систему; ступенів взаємозв'язку рівнів ієрархії та впливу суб'єктів регулювання на об'єкт й ступінь самостійності підсистем механізму, що досліджується.

Так, під час обрахування інтегрального показника людського розвитку в Україні за авторською системою даних, була отримана можливість порівняння

динаміки цього процесу з даними, що відображають аналогічну динаміку на основі індексів регіонального людського розвитку за національною методикою та щорічним приростом ІЛР у 1990-2015 рр. в державі за доповідями ПРООН.

Аналіз механізму регулювання людського розвитку враховував також його ієрархічність, де кожна компонента (підсистема) може розглядатися як підсистема (система) більш глобальної системи. Ця властивість систем виявляється під час структуризації пріоритетів розвитку (побудови дерева цілей) і декомпозиції цілей організації на тлі поступової трансформації національних Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) після 2015 р. у Цілі сталого розвитку (ЦСР), які визнані світовим співтовариством [7].

Друга група властивостей, що характеризує зв'язок механізму регулювання людського розвитку із зовнішнім середовищем дає можливість встановити взаємозалежність системи і зовнішнього середовища.

Розглядаючи системну побудову механізму регулювання людського розвитку, спочатку були проаналізовані провідні цілі його функціонування, що полягали у створенні умов для досягнення якості та рівня життя населення на рівні сучасних стандартів. При цьому параметри виходу системи узгоджувалися з позиціями України у рейтингах відомих експертно-аналітичних інституцій, міжнародних організацій та фінансових центрів.

Аналіз цих суб-індексів людського розвитку у дослідженні дозволив об'єднати їх у три взаємопов'язані групи: соціально-демографічної спрямованості – глобальні індекси голоду, процвітання, щастя; економічної – виробництва людського капіталу, якості життя, вартості життя у містах, легкості ведення бізнесу, конкурентоспроможності, економічної свободи; й політичної – миру, глобалізації, свободи преси та сприяння корупції.

Поряд з цим сьогодні в світі склалася певна система індексів щодо вимірювання процесу розвитку людства у планетарному масштабі, яка має дві головні складові. Перша – об'єднує індекси людського розвитку за ПРООН: освіти, тривалості життя, ВВП, багатомірної бідності, гендерної нерівності тощо, які мають стійку тенденцію до розширення у відповідь на соціальні запити нового світового порядку, що формується. Друга – утворюється цілеспрямованою діяльністю потужних фінансово-економічних груп, науково-експертних і дослідницьких спільнот, формальних та неформальних міжнародних організацій, громадянського суспільства тощо.

Важливим є також визначення впливу зовнішнього середовища на перебіг функціонування механізму регулювання людського розвитку на національному рівні, що знаходиться під постійним тиском негативних факторів глобалізації, ризиків й небезпек світового масштабу. Навіть традиційні геополітичні, економіко-географічні та інші переваги вітчизняних виробничих та невиробничих сфер за умови втрати стратегічних партнерів перетворюються на масштабні проблеми через потрапляння України у конфліктну зону між європейською (євроатлантичною) та євразійською інтеграцією.

Третю групу властивостей соціально-економічних систем, що утворюють методологічну базу нашого дослідження, складають властивості, які характеризують методологію цілепокладання системи.

Цілеспрямованість системи – означає побудову дерева цілей єдиної соціально-еко-екологічної системи. У нашому випадку це відбувається на тлі формування інституційної основи людського розвитку на глобальному рівні, яка на сьогодні не має системного характеру через розпорошеність діяльності провідних суб'єктів його регулювання – міжнародних організацій, держав, потужних бізнес-корпорацій та громадянського суспільства.

Саме тому модель міжнародного регулювання людського розвитку має спиратися на можливість консенсусу провідних суб'єктів нового світового порядку, гнучкий підхід до побудови системи впливів, об'єктивну оцінку їх дієздатності та оновлення арсеналу інструментів міжнародної політики. Серед головних вимог щодо трансформації механізмів регулювання є їх загальновизнана доцільність, забезпечення справедливості доступу до ресурсів розвитку, спрямованість на подолання існуючих й майбутніх проблем людства планетарного масштабу.

Формування інституційної основи людського розвитку на світовому рівні на сьогодні стало реальністю. Але наявність масштабних суспільних і економічних проблем, їх слабо прогнозована періодичність свідчить про необхідність принципової зміни й механізмів регулювання на національному рівні. Тому необхідним є обґрунтування методологічних підходів щодо створення національної концепції статистичного моніторингу, на основі системи показників та нормативно-правової бази.

На цій підставі був розроблений підхід, що базується на графоаналітичному методі та враховує динаміку складових показників людського розвитку й дозволяє обґрунтовано підійти до його регулювання в Україні. Нами пропонується здійснювати аналіз людського розвитку за підсистеми, що характеризують демографічний стан, ринок праці, матеріальний добробут, умови проживання населення, та рівень освіти, стан охорони здоров'я населення, соціальне середовище, екологічну ситуацію та фінансування людського розвитку.

Характерною для дослідження виявилася адаптивність системи як здатність пристосовуватись та нормально функціонувати при змінах параметрів зовнішнього середовища. Визначення порогу адаптації через максимальний рівень зміни параметрів зовнішнього середовища, при якому система продовжує нормально функціонувати.

Комплексний підхід до регулювання людського розвитку передбачає урахування організаційно-економічних, соціально-психологічних, правових, суспільних, соціологічних і інших аспектів у їхній сукупності і взаємозв'язку при визначальній ролі соціально-економічних чинників. Загальні функції регулювання дозволяють сформувати системне бачення досліджуваних об'єктів через вивчення й оцінювання інформації про початкові умови (структуру, технологію, соціальні відносини), енергетичний стан і обмінні процеси (енергетично-матеріально-інфор-

маційний обмін) в системі та з середовищем, дослідження закономірностей, організаційних форм та результати практичної діяльності організації з виконання поставлених завдань і досягнення цілей.

Теоретичний рівень регулювання людського розвитку представляє собою обґрунтування теоретико-методичних засад регулювання: сутності людського розвитку; удосконалення показників, груп, що його характеризують та відповідних наукових підходів; встановлення прийнятних наукових підходів до регулювання людського розвитку; формування структурно-функціональних систем забезпечення регуляторної діяльності.

Рівень реалізації регулювання людського розвитку складається із взаємопов'язаних підсистем: цілей регулювання, забезпечення, науково-методичного інструментарію, власне реалізації.

Цілі регулювання виникають як результат теоре-

тичного рівня. При цьому забезпечення може бути як стимулюючим, так і дестимулюючим. Правове, нормативне забезпечення стимулює/дестимулює регулювання людського розвитку (наприклад, інформаційний інтерактивний супровід, побудова гнучких онлайнових інформаційних систем).

Забезпечення створює базу науково-практичного інструментарію регулювання людського розвитку: метод головних компонентів, індикативне моделювання, розрахунок інтегрального показника, когнітивну модель, кореляційно-регресійний аналіз та імпульсну модель управління.

З метою втілення у практику національної соціальної та економічної політики розробленого механізму державного регулювання людського розвитку запропоновано рекомендації щодо застосування його інструментів у вигляді ментальної карти (рис. 2).



Рис. 2. Ментальна карта рекомендацій щодо державного регулювання людського розвитку

В їх основу покладені загальні й специфічні принципи регулювання економіки. Серед загальних виокремлено принципи: взаємозв'язку економічної політики й державної ідеології, балансу між прагненням до централізму та використанням переваг місцевої

ініціативи, поєднання загальнодержавних інтересів з потребами територіальних громад, науковості і запланованої результативності прийнятих рішень.

Специфічні принципи регулювання, як то: відповідність впливів умовам господарювання, що склали-

ся за певних умов; ресурсний, комплексний підхід у розв'язанні нагальних соціально-економічних проблем; системність заходів, що вживаються, з урахуванням особливостей внутрішнього й зовнішнього середовища; стали методологічною основою для розроблення науково обгрунтованої системи заходів з організаційно-правового, нормативно-аналітичного та економіко-технологічного забезпечення регіональної політики.

Отже, є усі підстави вважати, що у такий спосіб держава функціонально здатна охопити регуляторним впливом основні напрямки своєї діяльності щодо людського розвитку.

Це – створення сприятливих умов для реформування сфери освіти, перерозподіл прибутків через бюджетний кодекс й систему соціального забезпечення для зміцнення системи охорони здоров'я, фінансування пріоритетних складових людського розвитку, виробництва суспільних товарів й послуг, зміну структури виробничої й невиробничої сфер з метою підвищення якості життя населення України, стимулювання соціальної відповідальності бізнесу та регіонального розвитку територіальних громад.

ВИСНОВКИ

Таким чином обгрунтований механізм державного регулювання людського розвитку країни який побудований на основі удосконалених методів та інструментів регулювання. Запровадження цього механізму, призведе до підвищення якості й рівня життя населення України. Ефективне впровадження такого механізму відбувається за умов адаптації державної соціальної політики до визначених європейських стандартів. Репрезентативність отриманих результатів ґрунтується на застосуванні когнітивних, імпу-

льних та індикативних моделей.

Список використаних джерел

1. Stiglitz J., Sen A. and Fitoussi J-P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. 2009. URL // [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>.
2. Доповідь про стан людського розвитку за 2016 рік «Людський розвиток для всіх і кожного» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2016_report_russian_web.pdf
3. Грішнова О.А. Фіктивний людський капітал: сутність, характерні особливості, чинники формування / О.А. Грішнова, О.Г. Брінцева // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1(23). – С. 90-101.
4. Лібанова Е.М. Вимірювання якості життя в Україні: [аналітична доповідь] / Е.М. Лібанова, О.М. Гладун, Л.С. Лісогор [та ін.] – К.: ПРООН, 2013. – 52 с.
5. Геєць В.М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування / В.М. Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк, та ін.. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 396 с.
6. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції, колективна монографія / відп. за випуск Л.М. Черенько, О.В. Макарова, за ред. Е.М. Лібанової. – У 2-х тт. – К.: ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 436 с.
7. Цілі сталого розвитку 2016-2030 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/zili-staloho-rozvytku>.